

שיעור מורינו הרב שליט"א

מכשירי גרמא בשבת

ואל מנוחתם יקדישו את שמך

-קונטרס שבועי-

פרשת בחוקתי

תשע"ה

קובץ כ"ה (תקכ"ו)

שנה י"ד

כל הזכויות שמורות

עריכה והוצאה לאור ע"י
מכון "מנחת אשר"

להפצת תורתו של
מו"ר הגאון רבי אשר וייס שליט"א

רחוב מירסקי 7
ירושלים

המען למכתבים:
ת.ד. 23170

Email: minchatasher1@gmail.com

פרשת בחוקתי

מכשירי גרמא בשבת

"אם בחקתי תלכו ואת מצותי תשמרו ועשיתם אתם" (כ"ו ג').

"ואת מצותי תשמרו, הנה השמירה במצות היא ההשגחה באופן עשייתם ובמכוון מהם. וזה בעיון נאות, כאמרם ז"ל שמור זו משנה. אמר אם כן, אם תתנהגו בדרכי האל יתברך הנכללים בחלק המעשי בתורתו, ותעינו במצות באופן עשייתן ותכליתן, ובזה תשלימו כונה להיותכם בצלמו כדמותו" (ספורנו שם).

לשאלת רבים בדבר ההמצאה החדשה "המתג הכושר" (Kosher Switch) הנני לבאר את הנראה ברור ופשוט, דמלבד מה שראוי לדחות את המצאה זו מכל וכל ובאופן מוחלט מצד השקפת התורה הקדושה, אף מצד ההלכה הצרופה יש בה חשש איסור דאורייתא ואין מקום להקל בו כלל.

וכדי שלא יאמרו הבריות דעיקר מגמתי מצד ההשקפה אקדים לבאר את הנראה מצד ההלכה דכל עיקר המצאה זו בטעות יסודה.

הנה טעות גדולה השתרשה בלב רבים, וביניהם אף ת"ח גדולים כאילו בדיני תורה יש גרמא ויש מה שפחות מגרמא, ולא היא. אין הגרמא הגדרה חיובית שנאמרה לחומרא, אלא להיפך, כל שאין בו מעשה האדם, אלא בדרך עקיפה ובלתי ישירה הביא במעשיו לידי תוצאה כלשהי, באופן שאין לייחס תוצאה זו למעשיו הוא שקראו חז"ל גרמא, ומשו"כ קבעו שהגרמא פטור בין לענין נזיקין ובין לענין שבת ובין לגבי כל דיני תורה.

מכשירי גרמא בשבת

ואין נפ"מ כלל בין גרמא ובין הסרת המונע ובין מניעת המונע, וכל החילוקים שביניהם הבל המה, ולא היה ולא נברא ואינו אלא משל. ומצד דיני תורה הגרמא אין בה צד מעשה כלל ואין לחייב עליה ולפיכך אין במציאות מי שיעשה מעשה כלשהו וע"י מעשיו יגרום תוצאה ויהיה בזה פחות מגרמא. הדבר היחיד שהוא פחות מגרמא אינו אלא שב ואל תעשה, דהיינו העדר עשייה מוחלט או עשייה שאינה קשורה לתוצאה כלל ועיקר.

ומתוך כך ברור דבכל ענין ואופן שאסרו את הגרמא כל עשייה שהיא אסורה ואין כלל מקום לדון אם הוא גרמא או פחות מגרמא.

ודבר זה פשוט בתכלית.

אלא שבהלכות שבת נתחדשו בזה שתי הלכות לחומרא, וכל פלפולי הסרק נולדו ובאו לעולם מכח אי הבנה בשתי הלכות אלה.

א. דעת הבית יוסף והרמ"א בסי' של"ד סעיף כ"ב דלא התירו גרם כיבוי בשבת וכן כל שאר גרם מלאכה אלא במקום הפסד וצער וכדו' אבל שלא לצורך גדול אף גרם מלאכה אסור. ואף ששיטה זו שהיא דעת המרדכי שיטה יחידאה היא, כך פסקו עמודי ההלכה הב"י והרמ"א וכך נקבעה הלכה לדורות.

אך מצינו בשו"ע שתי הלכות שלכאורה סותרות הלכה זו. א. בסימן רע"ז סעיף ב' מבואר דמותר לסגור דלת כנגד המדורה אע"פ שהרוח היתה מבעירה את המדורה וע"י סגירת הדלת המדורה קטנה, ובמשנ"ב ס"ק י"א ביאר דכיון שאינו אלא מונע את הרוח אינו מכבה. ב. בסימן תקי"ד סעיף ג' כתב הרמ"א דמותר להעמיד נר במקום שהרוח תנשב כיון שאינו אלא גרם כיבוי, והמג"א תמחה הלא לא התירו גרם כיבוי אלא במקום הפסד. ויש שחילקו בהלכה זו בין שבת ויו"ט.

ומ"מ הרי לן תרי הלכתא דיש גרם כיבוי שאינו אסור, ומתוך כך יש שהבינו כאילו יש גרמא שאיננו גרמא.

אך ביאור הדבר נראה דמכיון שאין כאן אלא איסור דרבנן לא אסרו אלא כאשר אכן כונת האדם לגרום מלאכה כגון בעיקר הסוגיא בשבת (ק"כ ע"ב) שמניח כדי מים

מכשירי גרמא בשבת

סביב לאש כדי להביא לידי כיבוי, ולא אסרו אלא כאשר בעיני בני האדם אכן יש קשר בין מעשי האדם ותוצאות המלאכה. ומשו"כ מותר לפתוח חלון ודלת נגד הנר כאשר אין הרוח נושבת אף שברור שבעבור זמן הרוח יכבה את הנר, דכיון שאין כונתו בפתיחת הדלת לשם כיבוי ולא מוכחא מילתא בעיני בני"א דהא בהא תליא כל כה"ג לא אסרו חכמים את הגרמא וכן בסוגר דלת כנגד המדורה.

ופשוט לפי"ז דבנידון דידן כאשר מתג זה כל ענינו לגרום להדלקת אור החשמל ומוכחא מילתא דזה כונת האדם והוא זה שמביא במעשיו להדלקת האור פשוט שדינו ככל שאר גרמא האסור עכ"פ מדרבנן.

ב. אך באמת נראה דיש לחשוש גם לאיסור דאורייתא ואבאר.

הנה כבר נתחבטו גדולי האחרונים במה שנראה סתירה גמורה בין שתי סוגיות מפורשות.

דמחד גיסא אמרו (שבת ק"כ ע"א) גרם כיבוי מותר דלא תעשה כל מלאכה כתיב, עשייה אסרה תורה הא גרמא שריא, (כי אין בגרמא עשייה כלל כנ"ל). ומאידך אמרו (בב"ק ס' ע"א) דהזורה והרוח מסייעתו חייב חטאת ד"מלאכת מחשבת אסרה תורה". וברש"י שם כתב דכיון שנעשית מחשבתו יש בזה איסור תורה.

ואף שבסוגית הגמ' בב"ק שם אין זה אלא דברי רב אשי ומצינו בזה עוד שלשה תירוצים של גדולי האמוראים, מ"מ הרי"ף לא העתיק אלא דברי רב אשי וגם הרא"ש (ב"ק פ"ו ס' י"א) לא כתב אלא את דברי רב אשי, הרי דדברי רב אשי עיקר המה והלכה כמותו, עי"ש.

ותימה גדולה הלא גם בגרם כיבוי נעשית מחשבתו דהלא בכונה תחילה הקיף את האש המבערת בנודות מלאים מים כדי שיתבקעו ותכבה האש, ומה בין זה לזה. וכבר הארכתי בסוגיא זו במנחת אשר (שבת ס' נ"ו ושמות ס' ס"ד) ובתשובות רבות שכתבתי להלכה, ואבאר כאן את התמצית הדברים.

מכשירי גרמא בשבת

כנגד ארבעה דרכים דברה תורה, ויש ארבעה דרכים בהבנה ליישב סתירה זו.

א. בשו"ת זרע אמת (ח"א סי' מ"ד) כתב לחלק בין הזורה ורוח מסייעתו שהתוצאה היא מיידית ובין גרם כיבוי שהכיבוי נעשה לאחר זמן.

ב. בשו"ת אחיעזר (ח"ג סי' ס') כתב דשאני הזורה ברוח שעושה מלאכה בעיקר דרך עשייתה וכדרכן של בג"א בכל ימות החול ושפיר הוי מלאכת מחשבת מגרם כיבוי שמעשיו משונים ואין זה דרך כיבוי ומשו"כ הוי ככל גרמא שמותר.

ג. בשלטי גבורים על הרי"ף (שבת פט"ז) כתב דלא התירו גרם כיבוי אלא כשכל כונתו רק לחצוץ מפני האש ולא לכבות, אבל כשכונתו לכבות אסור, ועוד נסתפק לומר דשמא לא התירו אלא במקום דליקה, עי"ש.

ד. עוד ביארתי דיש מקום לטעון כעין מה שמצינו ברבותינו הראשונים בבואם לחלק בין גרמא בנזיקין דפטור ובין גרמי שחייב, וכתבו לחלק דכל שברי הזיקא והתוצאה נגזרת באופן ודאי מן המעשה הוי בכלל גרמי וחייב וכל שיש צד ספק בתוצאה הוי גרמא ופטור.

ובמנחת אשר דברים (סימן י"ז אות ד') ביארתי שזה דעת הריטב"א, ואכמ"ל.

אך חוזר אני ומדגיש דלא נאמרו כל הסברות הללו להבחין בין גרמא למעשה אלא לבאר באיזה ענין אסרו את הגרמא מן התורה משום דנעשית מחשבתו.

אמנם כיון שלא זכינו לאורם ולדבריהם של רבותינו הראשונים בשאלה גדולה זו, ואין באמתחינו אלא סברות והשערות האחרונים אין להקל בזה כלל למעשה לפי שיטה זו או אחרת, "וכי מפני שאנו מדמין נעשה מעשה" (גיטין י"ט ע"א ול"ז ע"א).

מכשירי גרמא בשבת

והנראה ברור להלכה לענ"ד, דכאשר מדובר במכשיר כמו ני"ד שמתוכנן היטב ומשוכלל ובנוי ונוח לשימוש, והתוצאה איננה מיקרית ומסופקת אלא צפויה, מתוכננת וודאית ודאי הוי מלאכת מחשבת ואסורה מה"ת.

ואף שיש שיהוי זמן מהלחיצה על המתג עד שנדלק האור, אין זה ענין כלל לסברת הזרע אמת, דכל סברת הזרע אמת מושתתת על ההנחה היסודית דכיון שאין התוצאה אלא לאחר זמן תוצאה מקרית היא ואינה מתייחסת למעשהו של העושה, ואין זה ענין להמצאה דידן של ניצול טכנולוגיה כדי לדחות את התוצאה בכונה תחילה, וכיון שמדובר במכשיר מתקדם ומשוכלל שכל ענינו הדלקת האור וחיבור המעגל החשמלי אין זה פועל מקרי אלא מלאכת מחשבת.

וגם מה שאמרו היצרנים דאין התוצאה ודאית כיון שיש אפשרות סטטיסטית שהתוצאה לא תתרחש, לכאורה פשוט דכיון שאפשרות זו רחוקה עד למאוד, ואינו אלא נתון סטטיסטי כמי שאינו דמי, וז"פ.

סוף דבר נראה ברור דלפי כל דרכי האחרונים יש להחמיר בזה, אמנם כיון שכבר כתבתי דאין לבנות קולא על סברות האחרונים כאשר אין כל הכרח בדרך זו או אחרת אף אם יתעקש המתעקש לפי דרך זו או זו, לענ"ד פשוט וברור דבני"ד הרי זו בכלל מלאכת מחשבת כמבואר.

סוף דבר נראה ברור להלכה דיש לחוש בזה לאיסור דאורייתא. ופשוט דחלילה לסמוך על זה אם לא בספק פקו"נ, ואם בספק פקו"נ עסקינן אין כל יתרון בהמצאה זו ואין בה כל מעליותא לעומת מכשירי הגרמא המוכרים זה שנות דור.

ב

ע"כ דברינו ביסודות ההלכה, אך לא אוכל שלא לתת ביטוי לכאב לבי, אוי לנו שכך עלתה בימינו שאנשים לומדי תורה ושומרי מצוות יכולים להעלות על דעתם לחלל את קדושת השבת ולפגוע בכל עצם צביונה.

הלא בגין היהדות שני יסודות לו, ולא על ההלכה לבדה יחיה העם, אלא ההלכה הפסוקה והצרופה מחד והמסורת והמנהג מאידך, וזה יותר ממאה שנה מאז חדרה

מכשירי גרמא בשבת

החשמל לכל בית ובית נשמעה קול המונה של תורה, קול המון כקול ש-די שקדושת השבת דורשת במפגיע הימנעות בכל צורה ודרך של סגירת מעגל חשמלי בשבת. ואף שרבים פלפלו ורבים פלפלו בשאלה מה מלאכה יש בשימוש בחשמל בשבת, לא מעלה איש על דעתו שיש צד להקל בזה למעשה, וכאילו בת קול יצאה מן השמים, היזהרו בקדושת השבת.

ומסורת זו נתקדשה על ידי יותר ממאת שנים של מנהג כל בית ישראל החרדים על ה'. זו צביונה, זו מהותה, וזו דמותה של שבת קדשנו, ואין לשנותה ואין לזוז ממנה כמלא נימא.

והנה זה עתה זכינו להמצאה חדשה שמאפשרת "להשתחרר" מעולה של שבת ולהדליק בידים את החשמל. אם נלך בדרך זו חלילה יתקיים בנו ושבתם וראיתם שאין בין צדיק לרשע ואין בין עובד אלקים לאשר לא עבדו, זה מדליק את חשמל במתג זה וזה מדליק במתג זה "הכשר", זה יסע ברכב מדגם זה וזה יסע ברכב כשר לשבת, זה יבעיר אש במכשיר זה וזה במכשיר אחר, והשבת צועקת במר נפשה עשאוני בניי כחול, וצביון השבת כפי שנשתרשה בקרב בית ישראל מימות אבות אבותינו תאבד לחלוטין.

הלא כתב הרמב"ם (הל' שבת פרק כ"ד הל' י"ג) דחז"ל אסרו טלטול מוקצה בשבת כדי שתהיה שביתה הניכרת לכל, ואם נלך בדרך זו ברבות הימים לא תהיה כל שביתה הניכרת ובקל יוכלו למצוא פתרון טכנולוגי לעשות את כל צרכי האדם בדרך דומה לעשייתן בחול.

וכבר כתב רבינו החתם סופר (שו"ת ח"ה בהשמטות סימן קצ"ה) דעצם הפיכת השבת לחול יש בו איסור דאורייתא דשבתון אף אם אינו עושה בה כל מלאכה.

ועיין עוד במס' שבת (ו' ע"א) דמותר להוציא מרה"י למקום פטור או להכניס ממקום פטור לרה"י וכן לגבי רה"ר "ובלבד שלא יטול מבעל הבית ונותן לעני, מעני ונותן לבעל הבית". וברש"י שם כתב "דמזלזל באיסורי שבת לכתחלה לגרום הוצאה מרשות היחיד לרשות הרבים וכו'".

מכשירי גרמא בשבת

הרי שאסרו חכמים את עצם המגמה לגרום לתוצאת המלאכה בדרכי היתר, וכיון שגורם הוצאה מרה"י לרה"ר אף שזה דרך מקום פטור יש בזה זלזול באיסורי שבת ואסרוה חז"ל.

והנה ידעתי שפורצי הגדר יטענו, והלא בהרבה דברים הקילו גדולי הדורות וחילקו בין דין לדין, ואין בידינו לגזור גזירות חדשות במקום שלא גזרו חז"ל.

ואען ואומר, הלא אני הקטן והדל הלכתי בדרך שסללו לפנינו גדולי הפוסקים לדורותיהם להפעיל את כחא דהתירא ובפרט במקום שיש בו צורכי רבים, אך אין הרשות נתונה אלא לגדולי התורה שלבם פתוח כאולם ושכלם צורף בכבשונה של תורה ובעמלה של תורה לשמה להם משפט הבכורה לקרב ולרחק לדמות ולחלק ובסייעתא דשמיא השורה עליהם שלא תצא מכשול מתחת ידם.

על כן קורא אני אל נא אחיי תרעו, כלך לכם מדרך זו כי לא זו הדרך ולא זו העיר. שבו ונוחו ביום השבת ועל מנוחתה יקדישו את שמך.

אלה הדברים היוצאים מנהמת לבי, מלבד מה שכבר כתבתי את הנלענ"ד שיש בזה חשש מלאכה דאורייתא.

החותם בדמע

אשר וייס

ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם

י"ל בביאור לשון הכתוב "ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם", ולכאורה הו"ל לכתוב "ושמרו בני" את השבת לדורותם לעשות את השבת ברית עולם", אלא ש"השמר" ל"ת הוא, ו"לעשות" מצות עשה היא, וכבר כתב הרמב"ן (פרשת יתרו) דכל ל"ת מקורן במדת היראה ומצוות העשה ענינם ושורשם במדת האהבה, רק ע"י "לעשות את השבת" באהבה ובשמחה נזכה לראות "לדורותם ברית עולם".

וזאת עפ"י מה שאמרתי מאז בביאור נוסח הברכה "והערב נא את דברי תורתך בפינו, ונהיה אנחנו וצאצאינו... כולנו יודעי שמך ולומדי תורתך לשמה". ולכאורה שתי בקשות ושני ענינים שונים יש כאן בברכה אחת, אך נראה דלא שני ענינים הם אלא ענין אחד, דרק אם ד"ת יהיו בעינינו עריבים ומתוקים נוכל לזכות שגם צאצאינו ילכו בדרכנו, רק אז נזכה להנחיל לזרעינו אהבת תורה ויהיו אף הם לומדי תורתך לשמה.

ודבר זה בדוק ומנוסה, כאשר יש בבית יהודי אוירה של שמחה, שמחת התורה ושמחת המצוה, יזכו שגם בניהם ילכו בדרכם וימשיכו את מורשת אבותם, אבל כשאין בבית שמחה של תורה ומצוה, קרוב הדבר חלילה שבניהם יחפשו להם שמחה ואושר בשדות זרים ויחפרו להם בורות נשברים.

[זמירות לשבת מנחת אשר עמוד מ']

לעילוי נשמת

הרה"ח משה בן מוה"ר יוסף דוד ז"ל

נלב"ע כ"ז סיון תשמ"ז

מרת מלכה מחלה בת הר"ר מרדכי זיסקינד ז"ל

נלב"ע ג' אייר תשס"ז

ת.נ.צ.ב.ה.

הונצח ע"י בנו ידידנו עוז

הר"ר דוד הגר הי"ו

לזכר אנג'לס